

הסבר קושיה תמוהה של הרמב"ן על הרי"צ גיאת בענין "משך בשניה כשתים"

יצחק גרינשפן

שנינו (ר"ה ל"ג ע"ב): "תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת". ופרשו הראשונים שהכוונה למי שתקע תקיעה ראשונה שקודם התרועה, והריע, ותקע תקיעה שאחר התרועה ומשך בה כשיעור שתי תקיעות כדי שיעלה לו חלקה הראשון לשם תקיעה שאחר התרועה וחלקה השני לשם תקיעה ראשונה של הבבא הבאה (סדר התקיעות בר"ה מעיקר הדין הוא "שלוש של שלש שלש" דהיינו שלש "בבות" שבכל אחת תקיעה תרועה ותקיעה). הראשונים חלקו בהבנת הדין שקובעת המשנה "אין בידו אלא אחת". הרמב"ן (כ"ז ע"א ד"ה הא) והריטב"א (כ"ז ע"א ד"ה ת"ש ול"ג ע"ב ד"ה תקע) פרשו שמהתקיעה שהאריך בה אין בידו אלא אחת, ר"ל: היא עולה לו רק להשלמת הבבא הראשונה וצריך לחזור ולתקע את התקיעה הראשונה של הבבא הבאה. ובשם הרי"צ גיאת כתבו הרמב"ן והריטב"א שהוא פרש את המשנה כך¹: "תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת" – היינו אין בידו אלא התקיעה שתקע בראשונה, לפני התרועה, אבל התקיעה שהאריך בה אינה עולה לו לכלום (מובן שבאמרה "אין בידו אלא אחת" אין המשנה מתכוונת להוציא גם את התרועה, אלא הכוונה היא שמכל התקיעות שתקע אין בידו אלא אחת, והיא הראשונה שקדם התרועה, וכמובן גם התרועה עצמה, וצריך לחזור ולתקע פשוטה להשלמת הבבא).

למחלקת זו של הראשונים בפרוש המשך יש השלכות חשובות על כמה מגופי הלכות תקיעת שופר. נזכיר כאן רק שתיים מהבעיות היסודיות. הר"ן מנמק את דין המשנה לפרוש הרי"צ גיאת כך: התקיעה הארוכה אינה יכולה לעלות לשם שתי תקיעות כי "פסוקי תקיעתא מהדדי לא פסקינן" (גמ' כ"ז ע"א וכו"ח ע"א). מאידך, המחצית השניה של התקיעה שנתכוון בה לשם הבבא הבאה – פסולה לגבי הבבא הראשונה, כי הכוונה שנתכוון בה לשם מצות תקיעה אחרת פוסלתה מלעלות לזו אפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה. והטעם הוא – מסביר הר"ן – שזה גרוע ממי שלא נתכוון כלל לשם מצוה כי כוונה נגדית לשם מצות תקיעה אחרת מקלקלת, משא"כ מצב "נייטרלי" של חוסר כל כוונה לשם מצוה. נמצא איפוא שלגבי התקיעה האחרונה של הבבא הראשונה יש כאן תקיעה שמחציתה כשרה ומחציתה פסולה ולכן אין יוצאים בה כלל כי תקיעה צריכה ראש וסוף ואין יוצאים במצות תקיעה אפילו יש בו שיעור (כמסקנת הגמ' כ"ז ע"א וע' רמב"ן שם ד"ה והא). הרמב"ן והריטב"א, לעומת זאת, טוענים שהמחצית השניה של התקיעה הארוכה כשרה בדיעבד לגבי התקיעה האחרונה של הבבא הראשונה, אפילו למ"ד מצוות צריכות כוונה, שהרי מ"מ נתכוון בה לשם מצות תקיעת שופר ומה לי נתכוון לשם תקיעה זו או אחרת. הרי מחלקת יסודית אחת בין הרי"צ גיאת לבין הרמב"ן והריטב"א: האם כוונה לשם תקיעה אחרת פוסלת בתקיעות או לא.

1) אמנם מדבריו של הרי"צ גיאת עצמו בספרו ("שערי שמחה" עמ' ל"ט) נראה שהוא מפרש את המשנה באופן אחר משכתבו הרמב"ן והריטב"א משמו. אך יתכן שמבחינת העקרון הפרושים זהים, ואכמ"ל.

ומחלקת יסודית שניה: הרמב"ן והריטב"א מקשים על הרי"צ גיאת, לשיטתו שהתקיעה הארוכה אינה עולה כלל וצריך לחזור ולתקע תקיעה אחרונה של בבא זו – הרי נמצא שהתקיעה הארוכה הפסולה מפסיקה בין התרועה לתקיעה הכשרה שאחריה, אך הפסק של קול מיותר בין תקיעה לתרועה או בין תרועה לתקיעה פוסל את כל הבבא כמ"ש הגמרא ב"ד ע"א "ודילמא לילי הוה וקא מפסיק ג' שברים בין תקיעה לתרועה"⁽²⁾. . . . ודילמא גנחי הוה וקא מפסק תרועה בין שברים לתקיעה", וא"כ איך זה אומרת המשנה שהארוכה אינה עולה לכלום ומ"מ התקיעה הראשונה והתרועה ישנן בידו. והרי"צ גיאת יסבר כמוכן שהפסק קול מיותר אינו פוסל בדיעבד⁽³⁾. וכך היא אמנם שיטת ר"ת (בתוס' ל"ג ע"ב ד"ה שיעור) ועוד ראשונים.

והנה הרמב"ן מקשה על הרי"צ גיאת קושיה נוספת, ממהלך הגמ' ב"ד כ"ז ע"א בענין שמע מקצת תקיעה. בהו"א סברה שם הגמ' שבתקיעת שופר במקדש שהיתה עם חצוצרות (מש' כ"ו ע"ב) יצאו השומעים י"ח רק בחלק האחרון של התקיעה שבו נשמע השופר לבדו ולא בחלק הראשון שבו שמעו קול שופר מעורב עם קול חצוצרות. ועל זה הקשתה הגמ': "למימרא דכי שמע סוף תקיעה בלא תחילת תקיעה יצא וממילא תחילת תקיעה בלא סוף תקיעה יצא ת"ש תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת אמאי תיטלק ליה בתרתי". ומקשה הרמב"ן: אם כדברי הרי"צ גיאת שהארוכה אינה עולה לכלום למה הוצרכה הגמ' להוסיף "וממילא תחילת תקיעה בלא סוף תקיעה יצא" הרי אפילו אם נניח שרק בסוף של תקיעה יוצאים ולא בתחילת תקיעה מ"מ יכלה הגמ' להקשות מדוע לא יצא לפחות במחצית השניה של התקיעה הארוכה ותעלה לו לאחת.

זוהי קושיה הרמב"ן. והנה הריטב"א שהביא קושיה זו בשם "יש מקשים" דוחה אותה באפן פשוט מאד עד שלכאורה תמיהה גדולה היא על הרמב"ן שהקשה כן⁽⁴⁾. הריטב"א אומר שאלמלא הדיוק "וממילא תחילת תקיעה בלא סוף יצא" א"א היה להקשות כלום שהרי כל טעמו של הרי"צ גיאת הוא שהחצי השני של התקיעה הארוכה פסול מלצאת בו ידי התקיעה שאחר התרועה וא"כ ודאי שאם א"א לצאת בתחילת התקיעה לא תעלה לו הארוכה לכלום והקושיה קיימת רק אם אפשר לצאת גם בראש וגם בסוף שאז קשה מדוע לא תעלה לשתים. ואין לומר שהרמב"ן מתכוון בזה להקשות גם על עצם טעמו של הרי"צ גיאת ולשאל מדוע תהיה המחצית השניה פסולה מלצאת בה ידי חובת תקיעה שאחר התרועה, כי קושיה זו על טעמו של הרי"צ גיאת מקשה הרמב"ן בהמשך דבריו אחר שהפסיק ביניהן בקושיה אחרת, ע"ש, וע"כ שכאן הוא מקשה לשיטתו של הרי"צ גיאת.

הנה הריטב"א אינו מתיחס כלל לאפשרות שהמקשים (הרמב"ן) התכוונו לכך שהגמ' יכלה להקשות על ההו"א מדוע לא תעלה לו המחצית השנייה לשם התקיעה הראשונה של הבבא הבאה, אע"פ שתחילת התקיעה אינה עולה לשם אחרונה של הבבא הראשונה; וטעמו של הריטב"א הוא כמוכן משום שצריך לשמיע את התקיעות על הסדר כמפורש בירוש' ברכות פ"ב ה"א: "ר' יסא בשם ר' יוחנן אפילו שמען כל היום יצא והוא ששמען על הסדר", וכן בבבלי ר"ה ל"ד

(2) כ"ה גירסת הרשב"א והר"ן, וברור, ולפנינו "בין תרועה לתקיעה".

(3) או שלא כל הפסק קול פוסל, ויש כמה שיטות ראשונים בזה, ואכמ"ל.

(4) וזהו כנראה הטעם שהריטב"א העלים את שם הרמב"ן, שדרך הראשונים לעשות כן לפעמים כשמקשים על רבותיהם.

אינה פוסלת, מ"מ אין בידו אפילו אחת מפני שהתוקע גלה דעתו שהחצי הראשון והחצי השני אינם תקיעה אחת ולכן א"א לצאת לא בחצי הראשון ולא בשני מפני שהם ראש בלי סוף וסוף בלי ראש.

לפי"ז מקשה הרמב"ן היטב למה לגמ' לדייק "וממילא תחילת תקיעה" וכו', הרי אפילו היתה ההו"א סוברת שדוקא בסוף של תקיעה יוצאים ולא בתחילת תקיעה מ"מ יש להקשות עליה מדוע לא יצא בסוף התקיעה הארוכה ידי חובת תקיעה שלאחר התרועה⁽⁸⁾, והרי בסוף הזה כשלעצמו אין שום פסול לגבי התקיעה שאחר התרועה וכל הבעיה היא שהסוף מופרד מהראש, אבל אם יוצאים בסוף בלי ראש מדוע איפוא לא יעלה לו.

לפי האמור צריך להבין שמה שמקשה הרמב"ן בדמשך דבריו על עצם טעמו של הרי"צ גיאת "ועוד דמאן (נראה שצ"ל למאן) דאמר מצוות אין צריכות כוונה אמאי לא עלה לו כלל מי גרע מתוקע לשיר ולכ"ע נמי יוצא בה בין ברישא בין בסיפא דהא לשם מצוה הוא תוקע וכי לא מפסקת בתקיעות יוצא הוא באחת" – עיקר כוונתו לומר שאין זה מסתבר כלל שהכוונה לשם תקיעה אחרת תפעל ניתוק כזה שיעשה את התקיעה לראש בלי סוף וסוף בלי ראש, כי למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה האדם מתכוון בתקיעה אינה מועילה ולא מורידה ואינו גרוע ממי שלא נתכוון כלל למצוה שיצא ידי זו שצריך לה, ואף למ"ד מצ"כ יש לו לצאת שהרי בכל התקיעה נתכוון לשם מצוה, וזוהי כוונה מספקת לענין דין מצוות צריכות כוונה, ואילו הכוונה להפריד את החלקים זה מזה אם אין היא מועילה והחלקים אינם נחשבים בפעל לשתי תקיעות – אין לה שום משמעות הלכתית. ונמצא איפוא שיש כאן תקיעה אחת ארוכה שנתקעה לשם מצוה וצריכה לעלות לו לאחת.

יש להביא עוד ראיה לכך שהרמב"ן הבין את שיטת הרי"צ גיאת מטעם ניתוק כמוסבר לעיל, ולא כריטב"א וכו"ן". הזכרנו בתחילת המאמר את השאלה של הספק-קול בין תקיעה לתרועה שלפי הרי"צ גיאת אין הוא פוסל את כל הבבא ולפי הרמב"ן והריטב"א פוסל. הרמב"ן מקשה בענין זה על הרי"צ גיאת מהתוספתא (פ"ב): "תקע הריע וחזר הריע ותקע אין בידו אלא אחת", כלומר: יש בידו רק התקיעה האחרונה אשר תשמש לו בתור תקיעה ראשונה, כי כל מה שלפניה נפסל מחמת הפסק התרועה המיותרת בין התרועה לתקיעה. וזה בניגוד לשיטת הרי"צ גיאת שהפסק אינו פוסל. והנה הריטב"א מתקיף את הרי"צ גיאת מתוספתא זו בנקודה אחרת: מהתוספתא רואים שהתקיעה האחרונה שתקעה לשם אחרונה עולה לו בדיעבד לראשונה, הרי שכוננה לשם תקיעה אחרת אינה פוסלת. ואילו הרמב"ן אינו מזכיר שגם בנקודה זו קשה מהתוספתא על הרי"צ גיאת. ולפי דרכנו הדברים מחוורים שהרי להבנת הרמב"ן כוונה לשם תקיעה אחרת אין בה פסול עצמי וכל הפסול במשך כשתים הוא רק משום ניתוק חצאי התקיעה זה מזה, אך במקרה של התוס' אין שום ניתוק שהרי נתכוון בכל התקיעה לשם תקיעה אחרת. משא"כ להבנת הריטב"א בשיטת הרי"צ גיאת שהפסול בכוונה לשם תקיעה אחרת הוא עצמי ולכן הוא צריך להתקיים גם במקרה של התוספתא.

(8) ומש' הרמב"ן "תיפוק תקיעה ראשונה" כנ"ל הערה 5 ר"ל הראשונה מן השתים שנתכוון אליהן, אותן מזכיר הרמב"ן לפני כן, דהיינו התקיעה שאחר התרועה.

ע"ב: "שומען על הסדר ועל סדר ברכות", ולכן אי אפשר לו לאדם לצאת ידי תקיעה ראשונה של הבבא הבאה לפני שיצא ידי אחרונה של זו. משום כך הבין הריטב"א שהמקשים התכוונו שיש לשאל מדוע לא תעלה לו המחצית האחרונה של התקיעה הארוכה לשם התקיעה שאחר התרועה, וקושיה זו הוא דחה כנ"ל.

אך יתכן שהרמב"ן בכל זאת התכוון לכך שהמחצית השניה של הארוכה היתה צריכה לעלות לשם ראשונה של הבבא הבאה⁽⁵⁾, והוא סבור שהדין של שמיעה על הסדר מתחייב לסדר הפנימי של כל בבא דהיינו שבכל אחת מהבבות ישמע קודם את התקיעה הראשונה ואח"כ את התרועה ושוב את התקיעה האחרונה, ולא בסדר אחר, אבל בין בבא לבבא אין מושג של סדר ולכן לשיטת הרי"צ גיאת שהפסק קול בין תקיעה לתרועה אינו פוסל (כנ"ל) – אפשר לשלב בבות שונות זו בזו ובלבד שבכל אחת מהן ישמר הסדר הפנימי כאמור (למשל: אדם יוכל לתקוע שלש תקיעות ואחריהן שלש תרועות ושוב שלש תקיעות וכיו"ב). ולכן הקשה הרמב"ן שתעלה לו המחצית השניה לשם תקיעה ראשונה של הבבא השניה ואח"כ יתקע את האחרונה של הבבא הראשונה ואין בכך כלום שהרי בכל בבא שמע את הקולות על סדרם דהיינו תקיעה ואח"כ תרועה ואח"כ תקיעה. וראיה לזה מדרשת הרמב"ן לר"ה (הוצ' הרב שטרנבוך עמ' ל"ח): "שאין הסיידור אלא בתרועה שתהא תקיעה לפני ותקיעה לאחריה... אבל שלש התרועות שרמזה להן התורה אין להם חיבור ולא סדר זו עם זו כלל" (הרמב"ן עוסק שם בשאלת שהיה בין בבא לבבא).

והריטב"א הבין שאע"פ שאין לבבות השתות חיבור וסדר זו עם זו (לענין שהיה בין זו לזו⁽⁶⁾ מ"מ אין לערבן זו עם זו, וזה בכלל הדין של פשוטה לפני ופשוטה לאחריה שצריך לשמע את ט' הקולות בשלש יחידות של תר"ת תר"ת תר"ת דוקא ולא בערבוב. ולכאורה נראה שכך הוא באמת פשטם של דברים⁽⁷⁾, ולכן יש מקום לחפש הסבר אחר לדברי הרמב"ן.

ונראה שדברי הרמב"ן מבוססים על הבנה חדשה בשיטת הרי"צ גיאת השונה מזו שהחזקנו בה עד כה. הר"ן הבין בשיטת הרי"צ גיאת שעצם הכוונה לשם תקיעה אחרת מהוה פסול בתקיעה ולכן מובן שגם אם יתקע אדם את כל התקיעה מתחילתה ועד סופה לשם תקיעה אחרת לא יצא בה. באופן זה הבין גם הריטב"א את שיטת הרי"צ גיאת, כמוכח מדחייתו לקושיית הרמב"ן.

אך הרמב"ן הבין את שיטת הרי"צ גיאת אחרת: כוונה לשם תקיעה אחרת אינה מהוה פסול כשלעצמה והתוקע תקיעה שלמה לשם תקיעה אחרת הריהו יצא בה ידי חובתו זו שצריך לה.

המאריך בתקיעה כשתים אינו יוצא במחציתה השניה (וממילא גם בראשונה) מפני שהוא מפריד ומנתק בדעתו את החצי השני מהראשון ולכן אין לסוף ראש ולא לראש סוף. וזהו מ"ש

הרמב"ן בקושייתו (ע"ש) "וזו הואיל ולשתים נתכוון כשתים הן", ר"ל: לדעת הרי"צ גיאת אי אפשר לחבר בעל כרחו של התוקע את מה שהוא רוצה להפריד, ולכן אע"פ שהחצי השני

של התקיעה כשר מצד עצמו לשם תקיעה שאחר התרועה, כי עצם הכוונה לשם תקיעה אחרת

(5) וזהו מ"ש הרמב"ן "תיפוק תקיעה ראשונה משום סופה", ע"ש, ר"ל ראשונה של הבבא הבאה.

(6) כמבואר בדברי הריטב"א עצמו דף ל"ד ע"א ד"ה א"ר יוחנן. וכן לענין הפסק בקול מיותר בין בבא לבבא לפי השיטה שהפסק-קול פוסל, כמבואר בדברי הרמב"ן בדרשה שם וכ"מ מהריטב"א ל"ד ע"א ד"ה ונשאל.

(7) וכן יש להוכיח מלשון הרמב"ם (שופר ג', ה'), ואכ"ל.